

Kukačka aneb Exkurze do lomu za léčebnou

Kukačka, or a field trip to a quarry behind the sanatorium

RADIM HÉDL¹ & VOJTĚCH TARAŠKA²

1) Botanický ústav AV ČR, Lidická 25/27, CZ-602 00 Brno; e-mail: rhe@centrum.cz

2) Vlastivědné muzeum Jesenicka, Beskydská 1301/2, CZ-790 01 Jeseník; e-mail: vojtech.taraska@centrum.cz

Abstract: A field trip to the village of Bílá Voda (Jeseník District, Silesia) took place on 15 August 2020. It led to the northernmost corner of the region covered by the Moravian-Silesian Branch of the Czech Botanical Society. This area remains an unexplored territory for most botanists. The main destination was an abandoned limestone quarry Kukačka, also known as Na Vyhlídce, one of the few localities of calciphilous and thermophilous flora in the Rychlebské hory Mts. In the quarry, we recorded e.g. *Brachypodium pinnatum*, *Carex flacca*, *Gentiana cruciata*, *Gentianella amarella*, *Inula conyzae* or *Primula veris*. Other two interesting naturalized species, *Alcea rosea* and *Geranium sibiricum*, were found in the vicinity of the village. In total, this short excursion yielded a record of 191 vascular plant species.

Keywords: limestone quarry, Rychlebské hory Mts., Silesia, vascular plants

Taxonomické pojetí a nomenklatura: Danihelka et al. (2012)

Psal se 15. srpen 2020. Den, kdy jsme se za letního bezčasí, podkreslovaného zdánlivým uklidněním bouře pandemie COVID-19, odvážně vydali až tam, kde končí všechny asfaltové cesty. Odlehlejší místo byste na území působnosti Moravskoslezské pobočky ČBS sotva hledali. Naším cílem byly veskrze liduprázdné končiny na česko-polské státní hranici, jen zřídkakdy navštěvovaný hvozď rozprostírající se od psychiatrické léčebny v Bílé Vodě až k městu Złoty Stok. Dostat se tam není vůbec snadné, autobusem z příhraničního města Jeseníku trvá cesta víc jak hodinu. K našemu podivu však v dohodnutý čas přešlapovala před léčebnou bezmála dvacetihlavá skupina turistů, učitelů a botaniků, a to převážně z řad zdejších horalů. Vyskytlo se však též pár jedinců ze vzdáleného moravského vnitrozemí, kteří kvůli této exkurzi neváhali překonat hned dvě horská sedla. V jejich tvářích se zračila nevyřčená otázka – jaké asi poklady skrývá Kukačka?

Etymologie jména opuštěného vápencovo-dolomitového lomu Kukačka, jinak též zvaného Na Vyhlídce, je veskrze záhadná. Zatímco lom Vycpálek prokazatelně získal jméno podle Jana Vycpálka, příjmení Kukačka je geograficky soustředěno do jižních Čech, zatímco ve Slezsku a na severní Moravě takřka absentuje (Anonymus 2020). Odpověď bude patrně nutno hledat v jazyce etnika obývajícího zdejší oblast v minulosti, neboť na starých mapách se lokalita nazývá Zur Gucke. Další přemítání ponecháváme na laskavém čtenáři, jemuž vřele doporučujeme hledat v zasvěcené literatuře (Macháček 2019). Internetové stránky zaměřené na přehled geologických lokalit (ČGS 2003–2012) charakterizují Kukačku doslova lapidárně: „Rozlehlé těleso světlých kryst. vápenců skup. stróňské. Lomy při s. a v. okraji o 1–2 etážích. Vápence přecházejí na polské území, kde

jsou též lomy.“ Uvedený zdroj dále uvádí, že lámání kamene zde odzvonilo v 60. letech minulého století, odkdy také lom postupně zarůstá tzv. buření a náletovými dřevinami.

A byly to právě krystalické vápence, jež vedly naše kroky až do nitra tohoto překrásného lomu. Okolní tvrdé hory jsou pro floristu uvyklého na bujnou květenu bohatších území dosti chudobné, takže jen málokdo sem zamíří hledat botanické zajímavosti. Leč i zde nalezneme drobné „perly“ volající po pozornosti botaniků. Jinde by snad zůstaly přehlédnuty, v místní jednotvárnosti se však skví o to jasněji. Pravou pokladnicí takových nenápadných, povětšinou vápnomilných a suchomilných „perel“, je právě opuštěný lom Kukačka, již dříve známý výskytem hořce křížatého (*Gentiana cruciata*), zeměžlučí lékařské (*Centaureum erythraea*), válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*) nebo prvosenky jarní (*Primula veris*). Přesto nebylo o flóře Kukačky mnoho vydáno tiskem; něco se však přece jen najde, a to málo si nyní zrekapitulujme.

Zpravidla se jedná o součásti přehledů flóry širšího území, ať už celého Slezska v jeho historickém rozsahu (např. Fiek 1881), nebo tzv. Vidnavského výběžku, který zahrnuje Rychlebské hory a severně navazující Žulovskou pahorkatinu s Vidnavskou nížinou (Chrtek et al. 1959, Sedláčková & Lustyk 1999). Méně početná jsou díla, jež se věnují samotným Rychlebským horám, o jejichž flóře vyšly dosud jen nečetné a neúplné přehledy (Janáčková 1968, Hédl 2001). Existují též práce zaměřené detailněji na určité druhy v jejich celorepublikovém rozšíření, zde konkrétně hořček nahořklý (*Gentianella amarella*; Brabec 2014). A toť zhruba vše. O to více je třeba věnovat systematictější pozornost byť i provizornímu inventarizování přírodního bohatství cennějších lokalit, jakou je bezpochyby i lom Kukačka.

Vraťme se tedy k naší exkurzi. Ta nebyla nikterak dlouhá, její trasa měřila pouhých 5,9 km. Začínala poblíž umělé vodní nádrže koupaliště u zámku (shora zmíněné psychiatrické léčebny) v Bílé Vodě a dále vedla po nezpevněné cestě k Paseckému potoku. Hned na okraji intravilánu nás zaskočil v regionu dosud nespátřený kakost sibiřský (*Geranium sibiricum*). Následovala zastávka u věkovitého, údajně 180 let starého památného tisu červeného (*Taxus baccata*). Kromě něj jsme ve zdejších hvozdech zaznamenali také řadu krásných douglasek tisolistých (*Pseudotsuga menziesii*), které tu lesníci pěstují coby dřevinu budoucnosti. Od potoka jsme ostrým ohybem pokračovali mírně vzhůru po zcela zarostlé lesní cestě až do lomu Kukačka. Tam jsme strávili pár milých chvil nejen fotografováním divokých scénérií (obr. 1) a sepisováním rozličné květeny, ale také konzumací přinesené potravy. Housku se salámem si tak účastníci mohli dochutit zeměžlučí lékařskou. Další tři hořcovité rostliny – hořec křížatý (obr. 2), hořček nahořklý a hořec brvitý (*Gentianopsis ciliata*) – jsme ke konzumaci nedoporučili, neb se jedná o ohrožené druhy (Gulich 2017). Naši lačnost po zajímavých botanických nálezech pak nasýtil třeba hvozdík pyšný (*Dianthus superbus*, obr. 3), oman hnidák (*Inula conyzae*) nebo ostrice chabá (*Carex flacca*), jejíž vzdušnou čarou nejbližší lokality leží až v dalekém Orlickém podhůří (Kaplan et al. 2020) – pomíjíme-li ovšem kdysi české, dnes polské Kladsko. Naopak marné bylo naše pátrání po toliji bahenní (*Parnassia palustris*), vzácné to ozdobě Rychlebských hor (cf. Hédl 2001), o jejímž výskytu v Kukačce sice

Obr. 1. Divoká scenérie buření a náletovými dřevinami pozvolna zarůstajícího lomu Kukačka. – Foto R. Hédl

Obr. 2. Hořec křížatý (*Gentiana cruciata*) je emblematickým druhem lomu Kukačka. – Obr. 3. Barvou nenápadné, avšak nevýslovně něžné jsou kvítky hvozdíku pyšného (*Dianthus superbus*). – Foto R. Hédl

literární prameny mlčí, avšak poměrně přesvědčivým důkazem je položka v herbáři bruntálského muzea (2. 9. 1986 leg. H. Mocková, OVMB).

Po opuštění lomu jsme se vydali jižně podél státní hranice po polní cestě už na polském území, odkud jsme si dopřávali výhledů na město Złoty Stok (či chcete-li Rychleby aneb Reichenstein), jež se skvělo přímo pod námi. Ani nám příliš nevadilo, že z věhlasného hostince „Zur Gucke“ se zachovaly toliko základy, neb právě u nich jsme narazili na malou suchou stráňku, kde jsme si připomněli několik druhů spatřených již v Kukačce (mezi nimi např. hořec křížatý), k nimž navíc přibyl v regionu též vzácný sveřep vzpřímený (*Bromus erectus*). Stráž na hraniční cestě pak držela statná topolovka růžová (*Alcea rosea*). Odsud to už nebylo daleko k nedávno z ruin obnovené Hauerově kapli, kde jsme se však zdrželi jen krátce. Další postup byl už rychlý, po zbývajícím víc než polovinu exkurze jsme přešli z botanického do turistického tempa, což bylo jistě přičiněním jesenických turistek v našich řadách. Brzy jsme opět dosáhli výchozího bodu u vodní nádrže v Bílé Vodě. Úspěšnou exkurzi završili mobilnější účastníci oddechem u kávy v zámecké restauraci v Javorníku, kde jakoby se zastavil čas (odhadem někdy v polovině 90. let 20. století).

Použité zdroje

- Anonymus (2020): Naše jména [online]. – URL: <https://www.nasejmena.cz/nj/cetnost.php?id=164796&typ=prijmeni> (navštíveno 26. 11. 2020).
- Brabec J. (2014): Hoře, hořce, hořečky IV. Světoobčan hořeček nahořklý. – *Živa* 62/1: 14–18.
- Danihelka J., Chrtek J. Jr. & Kaplan Z. (2012): Checklist of vascular plants of the Czech Republic. – *Preslia* 84: 647–811.
- ČGS (2003–2012): Geologické lokality [online]. – URL: <http://lokality.geology.cz/590> (navštíveno 26. 11. 2020).
- Fiek E. (1881): Flora von Schlesien preussischen und österreichischen Antheils. – J. U. Kern's Verlag, Breslau.
- Gulich V. (2017): Červený seznam cévnatých rostlin ČR. – *Příroda* 35: 75–132.
- Hédl R. (2001): Vybrané vzácné a ohrožené rostliny Rychlebských hor a jejich severního podhůří. – *Časopis Slezského zemského muzea, série A, Vědy přírodní* 50: 271–283.
- Chrtek J., Žertová A. & Spudilová V. (1959): Příspěvek ke květeně Rychlebských hor. – In: Krkavec F. [ed.], Rychlebské hory, Sborník prací o přírodních poměrech: 114–128.
- Janáčková H. (1968): Květena Rychlebských hor. – Ms. – Diplomová práce. [Depon. in: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha].
- Kaplan Z., Danihelka J., Ekrt L., Štech M., Řepka R., Chrtek J. Jr., Gulich V., Rotreklová O., Dřevojan P., Šumberová K. & Wild J. (2020): Distributions of vascular plants in the Czech Republic. Part 9. – *Preslia* 92: 255–340.
- Macháček P. (2019): Zmizelé Jesenicko. 1. díl: Zcela zaniklé osady. – *Hnutí Brontosaurus Jeseníky, Jeseník*.
- Sedláčková M. & Lustyk P. (1999): Příspěvek ke květeně Vidnavského výběžku (SZ Slezsko). – *Časopis Slezského zemského muzea, série A, Vědy přírodní* 48: 209–222.

Příloha č. 1 – Seznam nalezených taxonů

(sestavili R. Hédrl a V. Taraška s přispěním M. Hroneše a K. Vojtěchové)

Seznam lokalit

1. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): cesta podél státní hranice Z až JJZ od lomu Kukačka, 50°26'30,9"N, 16°52'51,4"E – 50°26'10,3"N, 16°52'50,7"E, 390–415 m n. m.
2. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): dno opuštěného vápencového lomu Kukačka, 50°26'30,0"N, 16°53'01,8"E, 385–400 m n. m.
3. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): les mezi obcí a lomem Kukačka, 50°26'23,0"N, 16°53'24,7"E – 50°26'35,6"N, 16°53'01,2"E, 360–385 m n. m.
4. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): les mezi vstupem do lomu Kukačka a státní hranicí, 50°26'35,6"N, 16°53'01,2"E – 50°26'30,9"N, 16°52'51,4"E, 375–385 m n. m.
5. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): les na pravém břehu Paseckého potoka JZ od obce, mezi Hauerovou kaplí a oborou Jedlovec, 50°25'32,9"N, 16°52'53,3"E – 50°26'06,4"N, 16°53'19,4"E, 380–430 m n. m.
6. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): okolí Hauerovy kaple, 50°26'03,1"N, 16°52'54,3"E, 415–430 m n. m.
7. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): podél červené turistické cesty od zámku k oboře Jedlovec, 50°26'06,4"N, 16°53'19,4"E – 50°26'19,6"N, 16°53'34,0"E, 380–400 m n. m.
8. 74a. Vidnavsko-osoblažská pahorkatina, 5567c, Bílá Voda (distr. Jeseník): západní okraj obce, okolí zámku, 50°26'19,6"N, 16°53'34,0"E – 50°26'23,0"N, 16°53'24,7"E, 375 m n. m.
9. Polská republika, 5567c, Złoty Stok (distr. Żąbkowice Śląskie): suchá stráž u státní hranice, asi 140 m J od jezera Bajcerówka a 180 m Z od lomu Kukačka, 50°26'31,6"N, 16°52'51,6"E, 385–390 m n. m.

cévnaté rostliny

Abies alba (LC/C4a): 5; *Actaea spicata*: 1; *Aegopodium podagraria*: 7; *Agrimonia eupatoria*: 2 (JESM); *Achillea millefolium* agg.: 8; *Alcea rosea*: 1; *Angelica sylvestris*: 1; *Anthyllis vulneraria*: 2; *Arctium lappa*: 3; *Astragalus glycyphyllos*: 6; *Athyrium filix-femina*: 3; *Atropa bella-donna*: 3; *Brachypodium pinnatum*: 2, 6, 9; *B. sylvaticum*: 1, 3, 6; *Briza media*: 2; *Bromus benekenii*: 3, 6; *B. erectus*: 9 (JESM); *Calamagrostis epigejos*: 8; *Campanula glomerata*: 2 (JESM); *C. patula*: 3, 9; *C. persicifolia*: 3 (JESM), 9; *C. rotundifolia*: 2, 9; *C. trachelium*: 8; *Cardamine impatiens*: 3; *Carex brizoides*: 1, 6; *C. digitata*: 1; *C. flacca*: 2 (JESM), 9; *C. muricata* agg.: 9; *C. panicea*: 2; *C. sylvatica*: 5; *Carlina vulgaris*: 2 (JESM, dle fotografie rev. Z. Kaplan), 9; *C. acaulis*: 2, 9; *Centaurea* cf. *jacea* × *oxylepis* (*C.* cf. × *fleischeri*): 2; *C. scabiosa*: 2, 9; *Centaureum erythraea* (LC/C4a): 2 (JESM), 9; *Chaerophyllum aromaticum*: 7; *Cichorium intybus*: 2; *Circaea lutetiana*: 1, 3 (JESM); *Cirsium palustre*: 2; *C. vulgare*: 2; *Clinopodium vulgare*: 3, 6, 9; *Conyza canadensis*: 8; *Cornus sanguinea*: 2, 8; *Corylus avellana*: 1; *Cystopteris fragilis*: 5; *Daphne mezereum*: 5; *Dianthus deltoides*: 9 (JESM); *D. superbus* subsp. *superbus* (EN/C2): 2 (JESM); *Digitalis purpurea*: 3, 5; *Dryopteris carthusiana*: 6; *D. dilatata*: 4; *D. filix-mas*: 3, 6; *Echium vulgare*: 2; *Elymus caninus*: 5; *Epilobium montanum*: 2; *Epipactis helleborine*: 3 (JESM); *Equisetum arvense*: 3; *Erigeron annuus*: 8; *E. muralis*: 2 (JESM); *Eupatorium cannabinum*: 2, 6,

8 (JESM); *Euphorbia cyparissias*: 2, 7, 9; *Euphrasia stricta*: 2, 9;
Festuca altissima: 1, 5; *F. gigantea*: 1; *Frangula alnus*: 2, 8; *Fraxinus excelsior*: 2, 5;
Galeobdolon argentatum: 3; *Galium album*: 2; *G. odoratum*: 3; *Gentiana cruciata* (EN/C2): 2
(JESM), 9; *Gentianella amarella* subsp. *amarella* (CR/C1): 2 (JESM); *Gentianopsis ciliata* (VU/
C3): 2 (JESM); *Geranium pratense*: 1; *G. robertianum*: 1, 3; *G. sibiricum*: 8 (JESM); *Geum*
urbanum: 3;
Hedera helix: 4; *Heracleum sphondylium*: 7; *Hieracium sabaudum*: 8; *Hordelymus europaeus*: 3, 5;
Hylotelephium maximum: 7; *Hypericum perforatum*: 1, 3;
Impatiens noli-tangere: 3; *I. parviflora*: 1, 8; *Inula conyzae*: 2 (JESM);
Juglans regia: 3; *Juncus articulatus*: 2; *J. tenuis*: 2;
Knautia arvensis: 2, 9;
Lapsana communis: 5; *Lathyrus pratensis*: 7; *Leontodon* cf. *autumnalis*: 9; *Leucanthemum vulgare*: 3;
Ligustrum vulgare: 2, 4, 9; *Lilium martagon* (LC/C4a): 6; *Linaria vulgaris*: 8; *Linum catharticum*:
2, 9; *Lotus corniculatus*: 2, 9; *Luzula luzuloides*: 5; *Lysimachia nummularia*: 3; *L. vulgaris*: 3;
Lythrum salicaria: 8;
Medicago lupulina: 1, 9; *Melilotus albus*: 2, 9; *Mentha arvensis*: 1; *Mercurialis perennis*: 3; *Moehringia*
trinervia: 5; *Myosotis sylvatica*: 5;
Oxalis stricta: 5;
Pastinaca sativa: 2; *Pimpinella major*: 6; *Plantago media*: 2; *Platanthera bifolia* (VU/C3): 2;
Poa angustifolia: 7; *P. compressa*: 2, 7; *P. nemoralis*: 3; *Polygala comosa*: 2, 9; *Polygonatum*
multiflorum: 3; *Prenanthes purpurea*: 5; *Primula elatior* subsp. *elatior*: 3; *Primula veris* subsp.
veris (LC/C4a): 2, 9; *Prunella vulgaris*: 3, 5; *Pseudotsuga menziesii*: 3; *Pulmonaria obscura*: 5;
Pyrola cf. *minor* (NT/C3): 2; *Pyrus communis*: 2;
Quercus rubra: 3;
Ranunculus acris: 3; *R. polyanthemus*: 9; *Robinia pseudoacacia*: 4;
Salix aurita × *capraea* (*S. ×caprea*): 8; *Sanguisorba minor* cf. subsp. *balearica*: 2 (JESM), 9;
S. officinalis: 1; *Sanicula europaea*: 1, 3; *Scabiosa ochroleuca*: 2, 9; *Scrophularia nodosa*: 1;
Securigera varia: 2, 3, 9; *Senecio jacobaea*: 3; *S. ovatus*: 9; *Silene latifolia* subsp. *alba*: 7; *S. nutans*:
9; *S. vulgaris*: 2, 7, 9; *Solidago canadensis*: 8; *S. virgaurea*: 6;
Tanacetum vulgare: 8; *Taxus baccata* (VU/C3): 3; *Tilia platyphyllos*: 2; *Torilis japonica*: 3 (JESM), 6;
Trifolium campestre: 9; *T. medium*: 2; *T. montanum*: 2 (JESM); *T. repens*: 9; *Tussilago farfara*: 2;
Valeriana officinalis: 8; *Viburnum opulus*: 2; *Vicia cracca*: 7; *V. sepium*: 7; *Vinca minor*: 5.